

Istiqbolli Manzarali Daraxtlarni Urug‘Lari Yordamida Ko‘Paytirish Usullari

Qo‘chqorova Sadoqat To‘lisovna

Jondor tuman Ixtisoslashtirilgan maktabning Biologiya fani o‘qituvchisi

Istiqbolli manzarali daraxtlarni ko‘paytirishning eng keng tarqalgan usullari: urug‘idan, qalamchalardan va ildiz qalamchalaridan.

Urug‘larni ekishga tayyorlash. Yuqori sifatli manzarali o‘simliklarni faqat sog‘lom nav urug‘lardan olish mumkin. Puch, lat egan, pishmagan urug‘larda yashash xususiyati yo‘q va ularni saralash zarur. Urug‘lar juda yaxshi unib chiqishi va ulardan sog‘lom o‘simliklar olish uchun maxsus tarzda qayta ishlanadi.

Urug‘larning tayyorlashning asosiy usullari quyidagilar:

Urug‘larni termik qayta ishlash o‘simliklar turlariga ko‘ra 50-55 °C issiq suvda 2 soatdan 12 soatgacha o‘tkaziladi.

Ivitish – o‘simliklar urug‘i tez unib chiqishi uchun ularni ekishdan oldin 1 kun davomida 20-300 li suvda ivitib qo‘yish zarur. So‘ng urug‘lar salgina quritilib ekiladi.

Muzlatish – urug‘lar unib chiqish davrining qisqartirish va o‘simliklar yashash faoliyatini yaxshilash uchun amalga oshiriladi. Urug‘ni yashiklarga joylab o‘raladi va qorga ko‘miladi, ular bu holda erta bahorgacha qoldiriladi.

Issiq havoda qayta ishlash – urug‘ qatlamlarini dorilash va isitishdir. Bu usul urug‘larning unib chiqish energiyasini oshiradi.

Skarifikatsiya – qalin sirtli urug‘ qatlamini shikastlashdir. Shikastlangan qatlamdan kurtakka suv bir zumda o‘tadi va urug‘ tezroq unib chiqadi. Mexanik shikastlashda urug‘larning qattiq qatlamini ehtiyotkorlik bilan kurtakka zarar etkazmasdan arralanadi, kesiladi, yoriladi, urug‘larni yirik qum yoki shag‘al bilan ishqalab shikastlaydi.

Kimyoviy ta‘sir ko‘rsatishda urug‘ qatlamiga 2-3 % li tuz yoki oltingugurt kislotasi eritmasi yordamida ta‘sir ko‘rsatadi.

Stratifikatsiya – urug‘larni bir necha oy davomida past haroratda saqlashdir. Stratifikatsiyadan oldin urug‘larni nam qum, torf, yanchilgan mo‘yna bilan 1:3 nisbatta aralashtiriladi. Sirti qattik urug‘lar stratifikatsiya qilinadi. Agar stratifikatsiya uchun maxsus xonalar mavjud bo‘lmasa urug‘li yashiklar qorga ko‘miladi. Kech kuzda ochiq yerga urug‘ sepish yaxshi natija beradi, bunda urug‘ stratifikatsiyasiz tabiiy sharoitlarda kechadi.

Meva va urug‘larni yig‘ib-terib olish. Urug‘ni tayyorlashni ma‘lum bir muddatlarda amalga oshirish zarur. Urug‘lar pishib yetilgandan keyin yig‘ib terib olinadi. Urug‘larning pishib yetilishi fiziologik va texnik yetilishga bo‘linadi. Fiziologik yetuklik davrida urug‘ zarodishi o‘shish qobiliyatiga yega bo‘ladi, lekin urug‘ (meva) daraxtda qolib o‘shib-rivojlanishni davom yettiradi. Bu davrda urug‘da suv miqdori kamayib quruq moddalar ortib boradi. Keyinchalik urug‘ texnik (hosil) yetuklikka o‘tadi, unda urug‘dagi oziq moddalar saxaroza, uramin kislotlar va yog‘ kislotalari shaklida bo‘ladi. Oddiy shakldagi moddalar shakliga o‘tadi fermentlar ishqorligining intensivligi susayib boradi. Tashqi qoplami suv va havo o‘tkazmaydigan zich qoplamga aylanadi. Urug‘da biologik jarayonlar to‘xtaydi va ular chuqur turg‘unlik holatiga o‘tadi.

O'zbekistonda o'sadigan ko'pchilik daraxtlarda, jumladan kashtan turlarida texnik yetuk urug' (meva) sentyabr-oktyabr oylarida shakllanadi. Ularning urug'larini ushbu davrda tayyorlashga kirishiladi.

Urug'larni qayta ishlash. Tayyorlangan meva va urug'lar qayta ishlanmasdan to'g'ridan to'g'ri ekish uchun foydalanib bo'lmaydi. Urug'lari odatda kelgusi yil bahorgacha o'z unuvchanligini yo'qotmaydi, ammo ularni saqlashga ye'tibor berilishi kerak. Urug'lari juda ham quritib yuborilishini ko'tarmaydi, aks holda unuvchanligini yo'qotadi. Ularni yengil namlangan qumda, yerto'la yoki tansheyalarda, yashiklarda saqlagan ma'qul.

Urug' xom-ashyosini qayta ishlash va saqlash rejimini belgilashda urug'ga ikki qismdan, zarodish va zapas oziq moddalardan, iborat biologik sistema sifatida qaralishi zarur. Urug'ni yig'ib terib olinishi davrida ulardagi biologik sistema turg'unlik holatida bo'ladi. Bu urug'larni ekishga bo'lgan davr ichida yaxshi saqlash imkonini beradi. Ularni tashishda ham biologik sistema turg'unligi buzilmaydigan optimal sharoit yaratiladi.

Urug'larni ekish muddati, chuqurligi va me'yori. Bahorgi ekish uchun urug'larning stratifikasiya jarayoni O'zbekiston sharoitida fevral oxiri, mart oyi boshlarida tugaydi. Iliq ob-havo boshlanishi bilan urug'lar bo'rta boshlaydi va ular transheyalarda o'sib ketmasligi uchun zudlik bilan pushtalarga ekish lozim, aks holda ekishni qiyinlashtirishi va unuvchanligini pasaytirib yuborishi mumkin.

Ob-havoga qarab O'zbekiston ko'chatxonalarida urug' fevral oyini oxiridan aprelni yarmigacha eksa mumkin. Bahorda ekilgan stratifikasiyani o'tgan urug'lar qiyg'os ko'karib chiqadi. Bahorda o'z vaqtida ekilmagan urug'larni unib chiqish darajasi past bo'ladi, ko'chatlarni bo'yi talabdan 0,3 % past bo'lsa va ekish me'yorini ko'paytirishga to'g'ri keladi.

Urug'larni ekish chuqurligi ularni unib chiqishiga va rivojlantirishga ta'siri katta. Ekish chuqurligi 7-8 sm bo'lib, keyin usti mulchalash maqsadida xazon, qipiq va poxol bilan berkitiladi. Chuqur ekilgan urug'lar tuproqdagi nam bilan yaxshi ta'minlanadi, lekin qalin tuproq qatlamidan o'tishi qiyin bo'ladi. Juda chuqur ekilsa umuman unib chiqa olmaydi. Sayoz ekilgan urug' quruq tuproqda nobud bo'lishi mumkin. Urug'ni ekish chuqurligi tuproqqa, ob-havoga, ekish muddatiga bog'liq.

Ekilgan urug'larni qiyg'os unib chiqishi va ko'chatlarni yaxshi o'sishi uchun quyidagi parvarish ishlari bajariladi: ekilgan urug'larni ustidan katok bilan zichlash, mulchalash (ekinlarni yog'och qipig'i, qum va poxol bilan yopish) o'tash, tuproqni yumshatish va sug'orish.

Mulchalashning asosiy maqsadi yer yuzidagi namlikni saqlab qolish, qatqoloq bo'lmasligi uchun tuproq haroratini bir tekis saqlab qolish. Mulcha begona o'tlarni o'sishiga ham halaqit beradi.

Qurg'oqchilik tumanlarda mulchadan foydalanish zarur. Mulchalash uchun torf, kompost, yaxshi chirigan go'ng, yog'och qipig'idan 1-1,5 sm qatlamida foydalanish mumkin, urug'larning asosiy qismi chiqqandan so'ng mulcha olib tashlanadi.

Urug'dan ko'chatlar paydo bo'lgandan keyin ularga yaxshi sharoit yaratib berish uchun quyidagi parvarish ishlari bajariladi: begona o'tlarni o'tash, tuproqni yumshatish, soyalash, ildizlarini qirqish, oziqlantirish, siyraklashtirish.

Manzarali daraxtlarni urug'lari yordamida o'paytirishda ularni har xil chuqurliklarda (3 sm, 5 sm, 10 sm, 15 sm) har bir manzarali daraxt urug'laridan 50 donadan ekib, unuvchanligini kuzatganimiz.

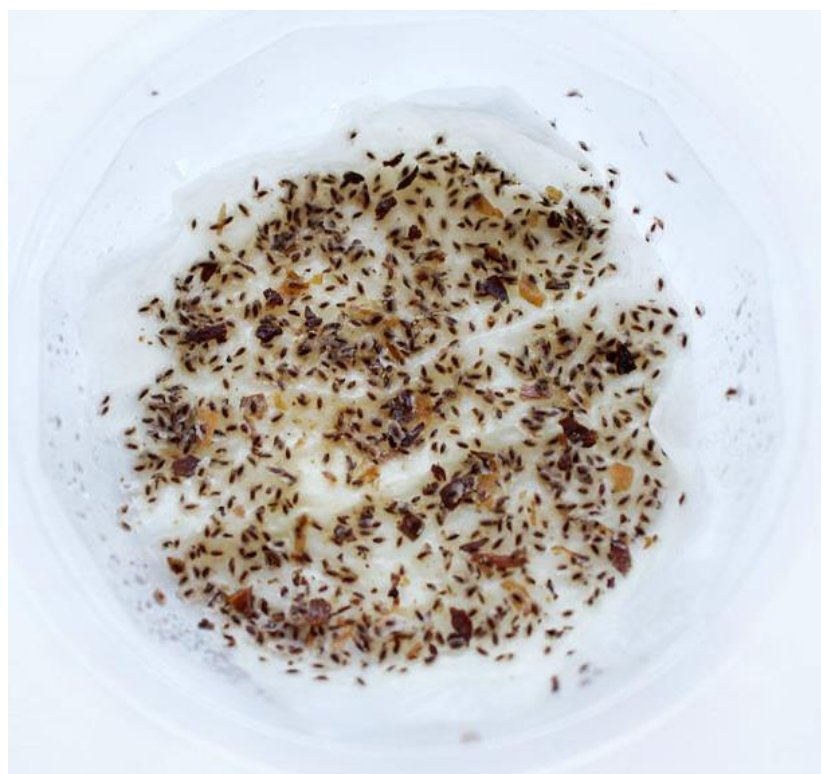
Paulownia elongate. Urug'lardan Paulownia yetishtirish bir vaqtning o'zida ham oson, ham qiyin. Asosiy printsip: urug'larni yer ostiga ko'mmasdan ekish. Paulownia juda kichik va engil urug'larga ega. Tabiatda ularni hech kim ko'mmaydi, ular tuproq va chirigan barglarning eng yuzasida yotadi.

Pavloniyani urug'dan ko'paytirishda biz quyidagicha yo'l tutdik:

Qopqoqli shaffof plastik qutini olidik va uning pastki qismiga oddiy (rangsiz) oshxona qog'ozli salftikasini joyladik. Keyin unga suv sepib, urug'larni joyladik va yana suv sepdik.

So'ng qutini yopib, ikki kun davomida muzlatgichga qo'yidik. Ikki kundan keyin qutini olib, yaxshi yoritilgan derazaga qo'ydik. Uni deraza oldida 10 kun davomida qoldirdik.

10 kundan davomida undan xabar olib turdik. Ekishdan atigi 10-14 kun o'tgach, urug'lar unib chiqa boshladi.

15-kuni esa burglar paydo bo'la boshladi.

Keyin biz qog'oz salfetkamizni olib, uni tuproqli tuvakka soldik. Bu nozik ko'chatlarga qog'oz salfetkaning yirtib tashlab, tuprqaqqa joyladik va ustiga biroz tuproq sepdik.

Keyinchalik, purkagich bilan suv, lekin tez-tez emas holda sepib bordik. Xona juda quruq va issiq bo'lganda, vaqti-vaqti bilan uni polietilen bilan qoplab turdik.

Bu usulda urug'ni o'stirishda quyidagi afzalliklari mavjud:

- urug'lar o'z-o'zidan unib chiqadi va ularga g'amxo'rlik talab qilinmaydi;
- barcha jarayon nazorat ostida sodir bo'ladi.

Paulownia elongateda 0-3 sm li chuqurlikka ekilganlarini 40 % unganligi kuzatildi. 5 sm chuqurlikka ekilganlarida 8% natijalarga erishildi. 10 va 15 sm li chuqurlikda urug'lar umuman unib chiqmadiligi kuzatildi. Bu manzarali daraxt uchun optimal chuqurlik 0-3 sm ekanligi kuzatildi.

Demak 0-3 sm chuqurlikda ekilganda yaxshiroq natijaga erishish mumkin.

